

JINSIY ERKINLIKKA, YOSHLARGA VA AXLOQQA QARSHI JINOYATLARNI
TERGOV QILISHNI PROKURATURA ORGANLARIGA O'TISHINING AMALIY
AHAMIYATI

Behruz Ergashov

Osiyo Xalqaro Universiteti o'qituvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20155968>

Annotatsiya. Bugungi kunda jamiyat xavfsizligini ta'minlash, inson huquq va erkinliklarini himoya qilish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, jinsiy erkinlikka, voyaga yetmaganlarga hamda jamiyat axloqiga qarshi sodir etiladigan jinoyatlar yuqori ijtimoiy xavflilik darajasiga ega bo'lib, ularni samarali tergov qilish alohida ahamiyat kasb etadi. Shu sababli mazkur turdagi jinoyatlarni tergov qilish vakolatini prokuratura organlariga o'tkazish masalasi amaliy va huquqiy jihatdan muhim ahamiyatga ega.

Hozirgi globallashtirish zamonida ijtimoiy tarmoqlar tufayli voyaga yetmaganlar orasida axloqqa zid turli xil kontentlar keng tarqalmoqda. Shu va bir qancha boshqa sabablar tufayli xotin-qizlarga nisbatan sodir qilinayotgan jinsiy zo'rovonliklar ham yildan-yilga oshib borayotgani hech kimga sir emas. Ushbu maqola jinsiy erkinlikka, yoshlarga va axloqqa qarshi jinoyatlarni tergov qilishni prokuratura organlariga o'tishining amaliy ahamiyati va uning funksional vazifalariga bag'ishlanadi.

Kalit so'zlar: Jinoyat tushunchasi, tergov, prokuratura tizmi, jinsiy erkinlik, yoshlarga va axloqqa qarshi jinoyatlar, tergovga tegishlilik.

Hozirgi globallashtirish va axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan davrda jamiyat xavfsizligini ta'minlash masalasi har bir davlat oldida turgan ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi.

Ayniqsa, jinsiy erkinlikka, voyaga yetmaganlarga hamda jamiyat axloqiga qarshi sodir etiladigan jinoyatlar nafaqat alohida shaxsning huquq va manfaatlariga, balki butun jamiyatning ma'naviy asoslariga jiddiy tahdid tug'diradi. Bunday jinoyatlar inson qadr-qimmatini, sha'ni va erkinligini poymol etishi bilan birga, yosh avlodning ruhiy va ma'naviy kamolotiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli mazkur turdagi jinoyatlarga qarshi kurashishda samarali, tezkor va adolatli tergov tizimini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

So'nggi yillarda huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyatini takomillashtirish, jinoyatlarni tergov qilish mexanizmlarini zamon talablari asosida qayta tashkil etishga qaratilgan islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, jinsiy erkinlikka, yoshlarga va axloqqa qarshi jinoyatlarni tergov qilish vakolatini prokuratura organlariga o'tkazish masalasi ham dolzarb huquqiy masalalardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Chunki prokuratura organlari tomonidan olib boriladigan tergov jarayonida qonuniylik, xolislik va protsessual nazoratning kuchayishi ushbu toifadagi jinoyatlarni fosh etish hamda aybdor shaxslarni javobgarlikka tortish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Yaxshi bilamizki, yurtimizda dastlabki tergovni ichki ishlar, prokuratura va davlat xavfsizlik xizmati tergovchilari tomonidan olib boriladi. Jinoyat kodeksining maxsus qismidagi moddalarini tergovga tegishlilikiga ko'ra olib boriladi. Masalan, ichki ishlar tizmi aksar maishiy jinoyatlarni tergov qilsa, prokuratura esa qasddan odam o'ldirish hamda mansabdorlik bilan bog'lik jinoyatlarni, shuningdek, davlat xavfsizlik xizmati esa tinchlik va xavfsizlikka qarshi qaratilgan jinoyatlarni va boshqalarni tergov qiladi.

Shu mazmunda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasiga Bosh prokuratura tomonidan ushbu qonun loyihasi kiritilishi natijasida **01.11.2026-yildan boshlab**, jinoyat va jinoyat prosessual kodeksining tegishli moddalarini o'zgarib, **118, 119, 121, 128, 128-¹ va 129**-moddalarga oid tergovga qadar tekshiruv va dastlabki tergov to'laqonli prokuratura organlariga berildi. **Xo'sh nega aynan prokuratura?**

Avvalo, prokuratura organlari qonun ustuvorligini ta'minlash, tergov va surishtiruv faoliyati ustidan nazorat olib boruvchi mustaqil organ sifatida murakkab va ijtimoiy rezonansga ega jinoyatlarni xolis hamda professional tarzda tergov qilish imkoniyatiga ega. Jinsiy erkinlikka qarshi jinoyatlar ko'pincha yashirin shaklda sodir etiladi, jabrlanuvchilar esa ruhiy bosim va qo'rquv sababli murojaat qilishdan tortinadi. Bunday holatlarda prokuratura organlarining tajribasi va protsessual mustaqilligi jinoyatlarni tezkor aniqlash hamda aybdor shaxslarni javobgarlikka tortishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek, voyaga yetmaganlarga qarshi jinoyatlar alohida nozik toifadagi huquqbuzarliklar hisoblanadi.

Bunday ishlarni tergov qilishda nafaqat huquqiy bilim, balki psixologik yondashuv ham talab etiladi. Prokuratura organlarida maxsus tayyorgarlikka ega tergovchilar faoliyat yuritishi natijasida bolalarning huquq va manfaatlarini himoya qilish samaradorligi oshadi. Ayniqsa, jabrlanuvchi bolalarni qayta ruhiy jarohatlanishdan asrash, ularning ko'rsatmalarini qonuniy va insonparvarlik tamoyillari asosida olish muhim ahamiyatga ega. Mazkur vakolatning prokuratura organlariga o'tkazilishi jinoyatlarni tergov qilish sifati va tezkorligini ham oshiradi. Chunki prokuratura organlari jinoyat ishi bo'yicha protsessual rahbarlikni amalga oshirishi bilan birga, tergovning barcha bosqichlarini muvofiqlashtira oladi.

Natijada ortiqcha byurokratik to'siqlar kamayadi, dalillarni yig'ish va mustahkamlash jarayoni samaraliroq tashkil etiladi. Bu esa sudlarda jinoyat ishlarining adolatli ko'rib chiqilishiga xizmat qiladi. Bundan tashqari, axloqqa qarshi jinoyatlar, xususan pornografik materiallarni tarqatish, voyaga yetmaganlarni noqonuniy faoliyatga jalb qilish kabi harakatlar zamonaviy axborot texnologiyalari rivojlanishi bilan murakkablashib bormoqda. Prokuratura organlarining markazlashgan tizimi va boshqa huquqni muhofaza qiluvchi organlar bilan samarali hamkorligi bunday jinoyatlarni fosh etishda katta imkoniyat yaratadi. Ayniqsa, internet orqali sodir etiladigan jinoyatlarni aniqlash va tergov qilishda prokuratura organlarining vakolatlari muhim rol o'ynaydi.

Bundan tashqari tergov masalasida ichki ishlar tizimida xizmat qilayotgan xodimlarning atigi 30% ga yaqini yuridik ma'lumotga ega bo'lib, qolgan xodimlar esa yurist emasligi, hujjatlar bilan ishlashga oid tajribalar kamligi sababli jinoyat tez fursatlarda ochilmay, tomonlarda norozilik yuzaga keltiradi.

Voyaga yetmaganlarga qarshi jinoyatlarni tergov qilishda bolalarning manfaatlarini ustuvor himoya qilish xalqaro huquq normalarida ham belgilangan. Xususan, BMTning Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiyasida bolalarni zo'ravonlik va ekspluatatsiyaning barcha shakllaridan himoya qilish davlatlarning asosiy majburiyati sifatida e'tirof etilgan. Shu nuqtai nazardan, prokuratura organlari tomonidan olib boriladigan tergov jarayonida bolalarning ruhiy holatini inobatga olish, ularni ikkilamchi jabrlanishdan himoya qilish muhim ahamiyatga ega.

Bundan tashqari, prokuratura organlarining protsessual mustaqilligi jinoyat ishlarini har tomonlama, to'liq va xolisona tergov qilish imkonini beradi.

Bu esa aybdor shaxslarning muqarrar javobgarligini ta'minlash bilan birga, asossiz ravishda javobgarlikka tortilish holatlarining oldini olishga yordam beradi.

Jinsiy erkinlikka, yoshlarga va axloqqa qarshi jinoyatlarni tergov qilishni prokuratura organlariga o'tkazish nafaqat protsessual samaradorlikni oshiradi, balki jinoyatchilikning latent shakllarini aniqlash imkoniyatini ham kengaytiradi. Ushbu turdagi jinoyatlar ko'pincha yashirin sodir etilishi sababli oddiy tergov usullari bilan ularni fosh etish qiyin kechadi. Prokuratura organlarining markazlashgan tizim asosida faoliyat yuritishi esa jinoyatlarni kompleks tarzda o'rganish va tahlil qilish imkonini beradi.

Mazkur yo'nalishdagi amaliy ahamiyat quyidagi jihatlarda namoyon bo'ladi:

1. **Tezkor protsessual nazoratning kuchayishi** – prokuratura organlari tergov va ayblov faoliyatini bir tizimda muvofiqlashtirgani sababli ishni ko'rib chiqish muddati qisqaradi.

2. **Dalillar bazasining mustahkamlanishi** – jinsiy va axloqqa qarshi jinoyatlarda elektron dalillar, audio va video yozuvlarning protsessual jihatdan to'g'ri rasmiylashtirilishi muhim hisoblanadi.

3. **Voyaga yetmaganlar manfaatining ustuvor himoyasi** – tergov davomida psixolog, pedagog va qonuniy vakillar ishtirokining ta'minlanishi bolalar huquqlarini samarali himoya qiladi.

4. **Kriminologik profilaktikaning kuchayishi** – prokuratura organlari jinoyat sabab va sharoitlarini aniqlab, ularni bartaraf etish yuzasidan taqdimnomalar kiritadi.

5. **Tergov sifati oshadi** – prokuratura tizimidagi maxsus malakali tergovchilar murakkab jinoyatlarni chuqur tahlil qilish imkoniyatiga ega bo'ladi.

6. **Jabrlanuvchilar bilan ishlash mexanizmi takomillashadi** – ayniqsa, voyaga yetmaganlar ishtirokidagi ishlarda psixologik bosimning oldi olinadi.

7. **Hududlararo jinoyatlarni ochish osonlashadi** – markazlashgan tizim orqali turli hududlarda sodir etilgan o'zaro bog'liq jinoyatlar birlashtirilib tergov qilinadi.

8. **Raqamli texnologiyalar asosidagi dalillar samarali o'rganiladi** – telefon yozishmalari, ijtimoiy tarmoq ma'lumotlari va elektron axborotlar tezkor ravishda protsessual mustahkamlanadi.

9. **Qonuniylik ustidan nazorat kuchayadi** – tergov davomida noqonuniy usullar qo'llanishining oldi olinib, fuqarolarning konstitutsiyaviy huquqlari himoya qilinadi.

Ayniqsa, internet tarmoqlari orqali sodir etilayotgan axloqqa qarshi jinoyatlar sonining ortib borayotgani mazkur sohada malakali va maxsus tayyorgarlikka ega tergov tizimini talab qilmoqda. Shu nuqtai nazardan, prokuratura organlarining vakolatlarini kengaytirish zamonaviy jinoyatchilikka qarshi kurashishda muhim amaliy mexanizm sifatida namoyon bo'ladi.

Xalqaro huquq normalarida jinsiy erkinlikka, voyaga yetmaganlarga va axloqqa qarshi jinoyatlarni samarali tergov qilish davlatlarning asosiy majburiyatlaridan biri sifatida belgilangan.

Xususan, United Nations tomonidan 1989-yilda qabul qilingan Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiyaning 34-moddasida davlatlar bolalarni jinsiy ekspluatatsiya va zo'ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilishi shartligi mustahkamlangan. Mazkur norma asosida ko'plab davlatlarda aynan prokuratura yoki maxsus tergov organlariga keng vakolatlar berilgan.¹

¹ Birlashgan Millatlar Tashkiloti : Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi

Masalan, Germaniya tajribasida voyaga yetmaganlarga qarshi jinsiy jinoyatlar bo'yicha tergov ishlari prokuratura nazorati ostida olib boriladi. Germaniya Jinoyat-protsessual qonunchiligiga ko'ra, prokuror jinoyat ishining markaziy protsessual rahbari hisoblanadi va politsiya tergov ustidan to'liq nazoratni amalga oshiradi. Natijada dalillarni to'plash, ekspertizalarni tayinlash va jabrlanuvchilarni himoya qilish mexanizmi ancha samarali ishlaydi.²

Bundan tashqari Fransiyada esa jinsiy jinoyatlar bo'yicha "maxsus tergov sudyalari" va prokurorlar faoliyat yuritadi. Ayniqsa, internet orqali tarqatiladigan pornografik materiallar hamda bolalar ekspluatatsiyasiga oid jinoyatlarda markazlashgan elektron monitoring tizimi qo'llaniladi.

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, Fransiyada maxsus prokuratura nazorati joriy etilgandan keyin bolalarga qarshi internet jinoyatlarini aniqlash ko'rsatkichi sezilarli darajada oshgan.

Ko'rinib turibdiki, ushbu jinoyatlarning prokuratura organlari tomonidan olib borilishi xalqaro standartlarga to'laqonli mos keladi.

Xulosa sifatida shuni aytamanki, jinsiy erkinlikka, yoshlarga va axloqqa qarshi jinoyatlarni tergov qilish vakolatini prokuratura organlariga o'tkazish jinoyatchilikka qarshi kurash samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Mazkur tizim tergovning sifatli va tezkor olib borilishini, jabrlanuvchilarning huquq va manfaatlari ishonchli himoya qilinishini hamda qonuniylik tamoyilining mustahkamlanishini ta'minlaydi.

Shuningdek, ushbu vakolatlarning prokuratura organlariga berilishi sud-huquq tizimida institutsional samaradorlikni oshiradi, jinoyatlarni ochish darajasini yaxshilaydi va jamiyatda adolat hamda huquq ustuvorligini ta'minlashga xizmat qiladi. Natijada fuqarolarning davlat organlariga bo'lgan ishonchi ortib, inson huquqlarini himoya qilishning zamonaviy mexanizmlari yanada takomillashadi. Mazkur yondashuv tergov faoliyatida yagona protsessual amaliyotni shakllantirish, dalillarni baholashda obyektivlikni ta'minlash hamda murakkab jinoyatlarni fosh etish samaradorligini oshirish imkonini beradi.

Shuningdek, prokuratura organlarining markazlashgan boshqaruv tizimi tergov jarayonida tezkor muvofiqlashtirishni ta'minlaydi, bu esa ayniqsa transmilliy va raqamli texnologiyalar orqali sodir etilayotgan jinoyatlarga qarshi kurashishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Natijada jinoyat-protsessual faoliyatda inson huquqlarini ishonchli himoya qilish, jabrlanuvchilarning xavfsizligini kafolatlash hamda odil sudlov prinsiplarini amalda ta'minlash uchun mustahkam huquqiy mexanizm yuzaga keladi.

Bundan tashqari, xalqaro tajriba ham prokuratura organlarining bunday toifadagi jinoyatlar yuzasidan keng vakolatlarga ega bo'lishi jinoyatchilik profilaktikasini kuchaytirishini ko'rsatmoqda. Shu bois mazkur yo'nalishdagi islohotlar nafaqat tergov sifatini oshirishga, balki jamiyatda huquqiy ong, qonunga hurmat va ijtimoiy adolat tamoyillarini mustahkamlashga ham xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi. – Toshkent, 2025.
3. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksi. – Toshkent, 2025.

² Wikipedia : Germany Law

4. “Prokuratura to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuni.
5. BMTning Bola huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyasi, 1989-yil.
6. Rustomboyev M.X. Jinoyat huquqi. Maxsus qism. – Toshkent.
7. Birlashgan Millatlar Tashkiloti: Bola huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyasi